

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Яковенка Сергія Анатолійовича
«Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії
(XIX – перша чверть XX століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки

Сучасний етап розвитку України характеризується зростанням інтересу до минулого народу, його виховних традицій, історичних знань, до національної духовної ідеї. Без державної національної ідеї, без національної освіти й культури неможливо зрозуміти минулий, теперішній і майбутній економічний розвиток світу й окремих країн, людства чи конкретних націй.

Держава тією чи іншою мірою регулює всі сфери діяльності суспільного організму. Однією із ключових проблем державотворення є виховання молодого покоління з урахуванням усіх складових, усіх ланок, які виконували і виконують організаційну та виховну функцію розвитку особистості. У реалізації цих завдань значне місце належить сім'ї, адже вона завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих національних ідеалів. Тому звернення дисертанта до окресленої проблеми є досить актуальним та своєчасним.

У роботі чітко представлено наукову новизну і теоретичну значущість. Обґрунтовані в ній положення, узагальнення і висновки надзвичайно важливі для процесу подальшого розвитку історико-педагогічної науки в контексті розв'язання проблем сімейного виховання дітей-українців.

Яковенко С. А. коректно й чітко сформулював мету, завдання, гіпотезу, підібрав методи дослідження, що дозволило йому визначити найбільш ефективні підходи до організації наукового пошуку.

Не викликає заперечень й логіка подання результатів дослідження; структурування матеріалу та його представлення у трьох розділах дисертації дозволило здобувачу ґрунтовно й послідовно розкрити проблему виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії виокремленого історичного періоду.

Аналіз змістовної сторони дисертації Яковенка С. А. засвідчує, що її автор розкриває важливе наукове питання, спрямовуючи пошук на вивчення загальних тенденцій розвитку сім'ї, сімейного виховання, з метою розкриття проблем виховання дітей у родині з урахуванням етнорегіональних особливостей. Адже, як стверджує дослідник, в Україні завжди панував культ родини, культ рідної домівки, культ глибокої пошани до батьків та свого роду. Автор у змісті роботи обґрунтовує, що в процесі історичного розвитку України найбільш стійким, соціально й духовно значущим елементом у вихованні особистості була і є сім'я, яка зберегла і залишила нам у спадок тисячолітню народну культуру, цінності, традиції.

Варто зазначити, що текст дисертації комплексно охоплює широке коло питань стосовно ретроспективи аналізу досягнень минулого, збереження та примноження напрацювань попередніх поколінь (праці істориків, істориків педагогіки) та джерельну базу (праці етнографів), ґрунтовного вивчення закономірностей сімейного виховання та окреслення чинників розвитку дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії зазначеного періоду. Це дало змогу пошукувачу змодельовати систему взаємовідносин у селянській сім'ї, а також виокремити специфічні особливості шлюбних відносин та процесу подальшого виховання дітей.

Реалізуючи окреслені завдання дослідження, Яковенко С. А. аналізує значний обсяг відповідних інформаційних джерел, поділяючи їх на дві групи (першоджерела та умовно вторинні джерела): неопубліковані архівні (рукописні) матеріали та опубліковані етнографічні дослідження, праці з історії України, матеріали періодичних видань, наукові розвідки сучасних педагогів, що розкривають різні аспекти сімейного виховання українців у Херсонській губернії того часу. Аналіз джерел за хронологічним підходом дозволив досліднику виокремити три періоди вивчення означеної у роботі проблеми.

Здійснюючи аналіз сімейного виховання в контексті соціального та етнорегіонального впливів, науковець дає визначення ключових понять,

таких як «селянська сім'я» у традиційному суспільстві, «виховання дітей» та «сімейне виховання», що допомагає більш чітко в подальшому прослідкувати змістовну лінію окресленої проблеми. Важливим здобутком змістовної сторони дослідження є зазначення на ряді особливостей: це «європеїзація» регіону завдяки заселенню іноземними колоністами; формування «регіонального індивідуалізму»; стрімкий розвиток сільського господарства; нетотальний характер поширення кріпацтва; незначна економічна залежність від поміщиків.

Значущим доробком у змісті роботи є виокремлення статево-вікової структури традиційного суспільства як неформалізованої інституції, чим пояснюється поділ груп дітей за віковими ознаками («малі діти», «отроки») з різноманітною сукупністю обрядовості та зазначенні на різних аспектах морального (відповідальність батьків за виховання дітей, авторитет батьків, достоїнство та почуття цінності сім'ї), фізичного (загартована та витривала особистість, що здатна до повноцінної праці), трудового (залучення до народних ремесл і промислів, повага до праці, її результатів та людей праці) виховання у селянській родині Херсонської губернії ХІХ – першої чверті ХХ ст.

Здійснюючи аналіз статево-вікових характеристик у вихованні дітей, Яковенко С. А. наголошує на існуванні гендерної стратифікації та існуючих на соціокультурному рівні співвідносних стереотипів. Що, в свою чергу, за ствердженням автора, зумовлювало спрямування поведінки селянських дітей та культивування у них рис характеру, життєвих орієнтирів як майбутніх чоловіків і жінок.

Цінним у роботі є представлення особливостей (наслідування, копіювання та відтворення досвіду загальноприйнятих взаємин чоловіка та дружини, батька і матері з дітьми з огляду на їхньою статевою приналежність; комплексний підхід до здійснення виховання дітей (єдність мети, методів і засобів); варіативність, послідовність і неперервність виховних дій батьків у процесі виховання дітей відповідно їх статі) та закономірностей (зв'язок

процесу виховання із повсякденним життям та характером трудової діяльності селянської родини; єдність педагогічних вимог родини і сільської громади; ефективність виховання досягалася за рахунок впливу на внутрішній світ дітей та формування у них «образу Я» як представника чоловічої або жіночої статі) статево-вікової диференціації дітей у селянській родині.

Автором окреслено сукупність ціннісних орієнтацій та життєвих орієнтирів, що були основою виховання у селянській родині Херсонської губернії досліджуваного періоду, що, як доводить науковець, впливало на закріплення норм взаємодії між дітьми різної статі, визначало їхні сімейні ролі та обов'язки в українській селянській родині.

Всі наукові положення й висновки дисертації є повно обґрунтованими.

Робота має практичне значення, яке полягає в тому, що систематизовані та узагальнені положення, наявний фактологічний матеріал, джерельна база дослідження є цінним підґрунтям для подальших наукових розвідок із історії педагогіки, соціальної педагогіки та соціальної історії України у процесі фахової підготовки студентів психолого-педагогічних спеціальностей закладів вищої освіти тощо.

Цінним у роботі є введення дисертантом до наукового обігу нових та маловідомих фактів, етнографічних матеріалів, архівних джерел, що розкривають специфіку виховання дітей в Херсонській губернії в XIX – першій чверті XX ст. Зміст роботи доповнюється завдяки представленню матеріалів через додатки.

Вагомими, що відповідають сучасним вимогам, є впровадження та оприлюднення результатів дисертаційного дослідження. Як підтвердження цього є їх належна апробація на Міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Результати дисертаційної роботи висвітлено у 9 наукових публікаціях автора, серед яких: 4 статті – у наукових фахових виданнях України, 3 статті – у закордонних наукових виданнях (з них 2 статті – у міжнародних

наукометричних базах даних Web of Science), 1 стаття та 1 тези – апробаційного характеру).

Отже, представлення результатів дослідження, кількість та обсяг публікацій, їх повнота розкриття змісту дисертації відповідає вимогам щодо наукових робіт, поданих на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація є самостійною науковою працею, в якій висвітлені власні ідеї, що дозволили вирішити поставлені завдання. Робота містить теоретичні та методичні положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. При її написанні дотримані принципи академічної доброчесності, адже використані в дисертації ідеї інших авторів мають відповідні посилання і застосовані для підкріплення узагальнених результатів.

Виходячи із зазначеного, є підстави вважати дисертаційну роботу Яковенка С. А. дослідженням, що має теоретико-практичну значущість та свідчить про вміння автора виявляти й ґрунтовно досліджувати актуальні проблеми історико-педагогічної науки. Водночас рецензована робота містить положення, які спонукають до дискусії. До них можна віднести такі:

1. Потребує уточнення та деталізації визначення верхньої хронологічної межі дослідження.

2. Розкриваючи процес виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії у досліджуваний період, варто було б не тільки робити акцент на позитивних його сторонах, а й вказувати на існуючих труднощах сімейного виховання та шляхах їх розв'язання.

3. З метою подальшої популяризації та використання цінного історико-педагогічного матеріалу здійсненого дослідження варто видати друком навчально-методичний посібник.

Проте висловлені зауваження і побажання не знижують загальної високої оцінки проведеного дослідження.

Вважаю, що дисертаційна робота Яковенка Сергія Анатолійовича на тему «Виховання дітей в українській селянській сім'ї Херсонської губернії (XIX – перша чверть XX століття)» є завершеним, цілісним і самостійним

дослідженням, яке містить нові науково обґрунтовані результати, одержані здобувачем особисто, які мають практичну та теоретичну цінність, відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502), а її автор Яковенко Сергій Анатолійович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки
та спеціальної освіти

Центральноукраїнського державного
університету імені Володимира Винниченка

Микола ДУБІНКА

